

weg kwamen zij (de hervormden vooral onder invloed van een afgezant van het Nederlands Bijbelgenootschap, dr. H. Kraemer) wezenlijk verder dan het gouvernement. Want waar dat laatste tot het einde toe gedeceideerd op het standpunt stond dat Nederlands leiding in Indië moest worden bestendigd, was in verscheidene kerken het besef gaan doorbreken dat het Christendom in Indië ten spoedigste de kerkelijke leiding moest overdragen aan inheemse Christenen. Alle protestanten konden in Indië tot één, door koning Willem I opgericht kerkgenootschap toetreden maar naast dat 'Nederlandse' kerkgenootschap bestonden er ten tijde van de Japanse bezetting al vijf geheel zelfstandige protestantse kerkgenootschappen van inheemsen: op de Molukken, in de Minahassa, in de Bataklanden op Sumatra, op het eiland Nias (zie kaart VI op pag. 62) en, tenslotte, bij de Dajaks op Borneo. Een deel van de heidense bevolking van de Minahassa was in de loop van de negentiende eeuw voor het protestantisme gewonnen door zendelingen uit Nederland, in de Bataklanden en op Nias hadden zendelingen van de *Rheinische Missionsgesellschaft* uit Barmen onder de heidenen gewerkt en op Borneo Zwitserse en Duitse zendelingen van de *Evangelische Missionsgesellschaft* uit Bazel.¹ Ook waren in '42 enkele Gereformeerde kerken van inheemsen en Chinezen reeds geheel zelfstandig – de overige Gereformeerde kerken (dat waren hoofdzakelijk kerken van Nederlanders en Indische Nederlanders) vormden als *Classis* Batavia een aparte synode in het verband van de Gereformeerde kerken in Nederland.

Als direct en indirect gevolg van de arbeid van Nederlandse, Duitse en Zwitserse zendelingen waren er in '42 in Indië ruim een miljoen protestanten, onder wie enkele grote groepen inheemsen: ca. vierhonderdduizend in de Minahassa (dat gebied, waar ongeveer de helft van de bevolking gekerstend was, noemde men wel 'Nederlands twaalfde provincie'), ca. driehonderdduizend in de Bataklanden en op Nias, ca. tweehonderdduizend op de Molukken, ca. honderdvijftigduizend op Timor – op Java daarentegen niet meer dan ca. zestigduizend. Aan de Islam had het protestantisme (voor het katholicisme gold hetzelfde) nauwelijks afbreuk gedaan² – de zending had in hoofdzaak succes gehad in gebieden

¹ Z.g. 'dubbele zending' trachtte het gouvernement steeds te voorkomen: in bepaalde gebieden werden meestal slechts dienaren van één zendings- of missie-organisatie toegelaten; aangezien de zending zich het eerst had kunnen uitbreiden, voelde de missie zich door het tegengaan van de 'dubbele zending' lange tijd tegengewerkt. ² Evenmin aan het Hindoeïsme op Bali en West-Flores; in de negentiende eeuw kregen drie zendelingen hier geen voet aan de grond, d.w.z. de derde wist één Baliër Christen te maken en werd vervolgens door deze vermoord.